

5. ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

5.1. Лексичне багатство мовлення

Мовна компетентність юриста полягає в майстерному володінні словом, досконалому знанні тонкощів лексики української мови. Висока мовна культура досягається не одразу, і не можна протягом короткого часу без наполегливої праці досконало опанувати лексичне багатство мови. Тільки при активному ставленні до слова, постійно шліфуючи свою мову, можна оволодіти словом як засобом точного вираження думки, засвоїти специфіку лексико-семантичних ресурсів сучасної української літературної мови: їх семантичну структуру, системні відношення між словами, диференціацію словникового складу сучасної української мови, зміст і призначення лексикографічних джерел. Слід знати й чітко розмежовувати лексичне і граматичне, пряме та переносне значення слова.

Сукупність усіх слів української мови називають *лексикою*. Ця сукупність є складною організованою системою, елементи якої тісно пов'язані спільністю чи протилежністю значень, стилістичним забарвленням, сферою вживання тощо.

Термін «*лексика*» вживається також на позначення певних груп слів, об'єднаних спільною ознакою (запозичена, застаріла, професійна, жаргонна, діалектна, поетична, експресивна лексика тощо), а також на позначення сукупності слів, що вживаються певним письменником у його творах (лексика Шевченка, Франка, Коцюбинського).

Лексикологія – це розділ мовознавства, який вивчає словниковий склад мови, лексичне значення слів, уживання та походження, лексико-семантичні зв'язки між словами. Основний предмет лексикологічних досліджень – слова та фразеологічні одиниці.

Словниковий склад мови становить собою не просто набір слів. Слова в мові існують у певній системі та взаємовідношеннях. Вони

розрізняються за сферою й частотою вживання. Слова якпайтісніше пов'язані з позамовною дійсністю, складові частини якої вони позначають і на зміни в якій оперативно реагують, відбиваючи широкий соціально-історичний досвід носіїв мови. І тому лексична система є найбільш рухливою, найбільш мобільною складовою частиною мови: у ній постійно вишикають нові слова, нові значення в існуючих словах, а окремі слова стають застарілими, рідковживаними, а то й зовсім забуваються, залишаючись тільки в писемних пам'ятках.

Лексика може вивчатися: з погляду словникового складу мови в цілому, його кількісного обсягу, походження, системи (власне лексикологія); з погляду значення слів, природи і типів цих значень (семасіологія); з погляду походження слів, змін у їхньому значенні й звуковому оформленні, зв'язків з іншими словами цієї мови та інших, споріднених із нею (етимологія).

Окремо розглядаються власні назви, їхня будова, системна організація, функціонування, розвиток і походження (ономастика); сталі сполучення слів, їхній склад і значення (фразеологія). Не менш важливе значення для функціонування мови має теорія і практика укладання словників (лексикографія).

За частотою вживання всі слова української мови поділяються на активні і пасивні. До активної лексики належать слова, що на конкретному етапі розвитку мови позначають актуальні поняття і не мають відтінку новизни або застарілості.

Активна лексика поділяється на дві групи:

- *загальноовживані слова*, зрозумілі всім мовцям: *дитина, вода, зелений, високий, жити, міркувати, добре, скрутно, вісім, я, такий*;
- *терміни і професіоналізми*, що активно використовуються не всіма мовцями, а представниками відповідних спеціальностей: *мартен, девальвація, індукція, дебет, апеляція*.

Слід розрізняти активну лексику мови й активний запас слів окремої особи. Наприклад, юрист активно вживає такі терміни, як *делікт, юрисдикція, підсудний, дієздатність, необхідна оборона, субсидіарна відповідальність*, тоді як іншим мовцям вони можуть бути й зовсім не відомі.

До пасивної лексики належать рідковживані слова, які або застаріли (архаїзми, історизми), або ще не закріпилися в мові (неологізми).

5.2. Синоніми, пароніми, омоніми

Багата, розвинена лексика забезпечує тонше сприйняття навколишнього світу, глибше проникнення в нього і точніше мислення як для всього суспільства, так і для кожного окремого індивіда, що володіє цим багатством. Тому юристові необхідно добре знати синонімічні, паронімічні та омонімічні можливості української мови.

Саме невміння вибрати серед синонімів умотивоване слово є причиною багатьох помилок в усному та писемному мовленні правника.

Синоніми – це слова, спільні за своїм основним значенням, але різні за значеннєвими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням, або і тим і іншим одночасно.

Синоніми сучасної української мови поділяються на кілька груп залежно від характеру додаткових значень чи відтінків. Якщо синонімічні слова повністю збігаються за значенням, не мають додаткових відтінків, то їх називають абсолютними синонімами, наприклад: *процент – відсоток, термометр – градусник, алфавіт – азбука, буква – літера*. Таких синонімічних пар небагато в мові, поступово абсолютні синоніми розходяться або у значенні, або у вживанні. Синоніми, що означають те саме поняття, але відрізняються значеннєвими відтінками, називаються понятійними або смисловими, наприклад: *здобуток – досягнення – завоювання; робітник – працівник – співробітник*. Якщо синоніми відрізняються емоційно-експресивним забарвленням, їх називають стилістичними, наприклад: *говорити – балакати; іти – крокувати; пити – дудлити – жлуктити*. Віділяють ще понятійно-стилістичні або семантико-стилістичні синоніми, що відрізняються і значеннєвими відтінками, й емоційно-експресивним забарвленням, наприклад: *поганий – бридкий – осоружний; дорога – шлях – путь*.

Синоніми об'єднуються в синонімічний ряд, у якому виділяється стрижневе слово – домінанта. Воно є носієм основного значення, спільного для всього синонімічного ряду, стилістично нейтральне, найуживаніше, й у словниках синонімів ставиться першим, наприклад: *кричати, горлати, лементувати, галасувати, ренетувати, верещати, волати*.

Висока мовна майстерність фахівця, точність у вживанні слова пов'язана з глибоким розумінням лексичного значення, вмінням точно відчувати значеннєві відтінки синонімів і добирати саме те слово, яке найбільш точне та необхідне в тій чи іншій ситуації. Для цього треба знати точні значення слів, наприклад:

робітник – людина, що працює на промисловому підприємстві (робітник заводу, фабрики, цеху);

працівник – ширше поняття, ніж робітник (працівник газетний, торговельний, науковий);

співробітник – компонент назви посади (старший науковий співробітник);

заступник – офіційна назва постійної посади (заступник декана);

замісник – людина, яка тимчасово виконує чийсь обов'язки (замісник бухгалтера);

відносини – термін, який переважно вживається в суспільній, економічній та політичній сферах (економічні, виробничі, дипломатичні, ринкові відносини);

стосунки – зв'язки, контакти взагалі (приятельські, дружні стосунки);

дефект – вада, хиба, пошкодження (дефект вимови, носа, агрегату);

недолік – недогляди, упущення, помилки у будь-якій справі, роботі, діяльності (недолік в роботі, документації);

білет – кредитний, банківський, екзаменаційний;

квиток – театральний, залізничний, професійний.

об'єм – при наявності виміру в кубічних одиницях (об'єм куба, одиниця об'єму); *обсяг* – зміст чого-небудь з погляду величини, кількісного вираження, важливості (знань, книги, капіталовкладень);

наступний – уживається з конкретним поняттям (день, тиждень, зустрічка);

подальший – з абстрактними поняттями (подальший розвиток, подальше життя);

становище – це події, обставини, ситуації (міжнародне, офіційне становище);

положення – зведення правил, законів, наукове твердження або спосіб розміщення тіла в просторі (основні положення статті, горизонтальне положення);

стан – сума якостей чогось на певний момент часу (фінансів, справ, здоров'я).

Синоніміка є одним із найважливіших чинників, що зумовлює свосередність стилю мовлення людини. Однак ділове писемне мовлення не емоційне, тому синонімія в документах сприймається як небажане явище. Синоніми в документах уживаються тільки з метою уникнення тавтології. Як звичайно, це контекстуальні синоніми, тобто такі, які стають ними тільки в певному тексті або фразі.

У тому разі, коли загальноживане слово є западто експресивне або викликає небажані асоціації, у діловому мовленні його замінюють пом'якшувальними синонімами – *евфемізмами*. *Евфемізми* – це слова або словосполучення, які не прямо, а приховано, увічливо чи пом'якшено визначають назви якогось предмета чи явища, наприклад: *у стані алкогольного сп'яніння, у нетверезому стані – п'яний; люди похилого віку – старі люди; говорити неправду, відходити від істини – обманувати, брехати*.

В успішному діловому мовленні синоніми використовуються частіше. Для того щоб вплинути на співрозмовника, точніше й доступніше передати інформацію, уживаються різні види синонімів.

Не менш важливим є вміння розрізняти пароніми в професійному мовленні. *Пароніми* – це слова близькі за звучанням, але різні за значенням і написанням. За звуковим складом пароніми бувають:

1) *однокореневі* – відрізняються лише суфіксами або префіксами: *земний (пов'язаний із землею, землею сушею) – земельний (пов'язаний із землекористуванням) – земляний (зроблений із зем-*

лі) – *землистий* (з частками землі, за кольором подібний до землі); *дільниця* (адміністративно-територіальна або виробнича одиниця) – *ділянка* (земельна площа, сфера діяльності); *танк* (бойова машина) – *танкер* (судно); *зв'язаний* (з'єднаний вузлом, скріплений за допомогою мотузка, ланцюга) – *пов'язаний* (закріплений, поєднаний чимось спільним); *ефектний* (вражаючий) – *ефективний* (з позитивними наслідками) – *дефектний* (зіпсований, з дефектом) – *дефективний* (ненормальний, із психічними або фізичними вадами); *вникати* (намагатися зрозуміти суть чого-небудь) – *уникати* (прагнути бути осторонь чого-небудь);

2) *різнокореневі* – відрізняються одним-двома звуками: *компанія* (товариство) – *кампанія* (сукупність заходів); *ступінь* (міра інтенсивності, вчене звання) – *ступінь* (добуток однакових співмножників); *талан* (доля) – *талант* (обдарування); *розпечений* (зіпсований надмірною увагою) – *розбещений* (морально зіпсований); *веліти* (наказати) – *воліти* (хотіти).

За характером смислових зв'язків пароніми поділяють на кілька груп:

1) синонімічні: *плоский* – *плаский*, *особовий* – *особистий*, *громадський* – *громадянський*, *виборний* – *виборчий*;

2) антонімічні: *прогрес* – *регрес*, *експорт* – *імпорт*, *еміграція* – *імміграція*;

3) семантично різні: *газ* – *гас*, *орден* – *ордер*, *дипломат* – *дипломант*, *ефект* – *афект*;

4) тематично об'єднані: *абонемент* – *абонент*, *пам'ятник* – *пам'ятка*, *музичний* – *музикальний*.

Омоніми (від гр. *homos* – однаковий і *onyma* – ім'я) – це слова, які мають однакове звучання і написання, але зовсім різні значення. Наприклад, *потяг* – *поїзд* у значенні «ряд з'єднаних між собою залізничних вагонів, що рухаються за допомогою локомотива» і *потяг* – «настійне прагнення до чогось чи когось».

Омоніми можуть бути повними та неповними. Повні лексичні омоніми – це слова, що тотожні за звуковим складом і написанням у всіх граматичних формах: *доривати* – закінчувати рити і закінчу-

вати рвати: *домішувати* – закінчувати місити та додавати щось до чогось.

Неповні лексичні омоніми розподіляються на омоформи, омофони і омографи.

Омоформи (граматичні омоніми) – це слова, які збігаються за звучанням та написанням лише в окремих граматичних формах: діти – куди вас діти; коса – іменник і коса (лінія) – прикметник жіночого роду; три – наказовий спосіб дієслова і три – числівник.

Омофони (фонетичні омоніми) – це слова, які збігаються лише за звучанням, а пишуться по-різному: мріяти і мрія ти; сонце – чи не сон це?

Омографи – це слова з різними значеннями, які пишуться однаково, але мають відмінність у вимові (різний наголос): плачу і плачу́; прощу і прощу́, переїзд і переїзд, типовий і типовий, відомість і відомість, характерний і характерний тощо.

Слова-омоніми в сучасній мові нічого спільного у значенні між собою не мають (напр., склад – як фонетична одиниця мови і склад – як приміщення).

Крім внутрішньомовних омонімів, існують і *міжмовні омоніми* – слова, що в різних мовах (особливо в близьких за походженням) звучать однаково або дуже подібно (відповідно до закону звукової відповідності), але мають по-різному лексичне значення, наприклад, рос. *засада* одн. (приховане розташування кого-небудь), укр. *засада* одн. і мн. (основа, підвалини), рос. *родина* (рідний край), укр. *родина* (сім'я), рос. *лютый* (злий), укр. *лютий* (другий календарний місяць року) тощо.

Зрештою, слова різних мов своїми значеннями ніколи не накладаються повністю одне на одного (виняток становлять хіба що наукові терміни). Наприклад, російське слово *сердце* має значення:

- «центральный орган кровообігу»;
- «символ почуттів»;
- «центр чого-небудь»;
- рідко – «гнів».

А українське слово *серце*, крім того, ще означає:

- «ласкаве звертання до кого-небудь»;

- «рухлива частина дзвона»;
- «серединний стрижень у стовбурі дерева».

Англійське слово *genial* значення «геніальний» має лише як застаріле; звичайно ж воно означає «веселий», «добрий», «привітний»; «теплій», «м'який» (про клімат). Так само англійське *magazine* – це «журнал як періодичне видання», «склад зброї», «пороховий погріб», але не «магазин» у нашому розумінні.

Міжмовні омоніми можуть стати причиною непорозуміння і помилок при сприйманні іншомовного тексту та при перекладі.

В українській та російській мовах є слова, близькі за звучанням, але за значенням не тотожні. Наприклад: *весілля* – *веселье*, *орати* – *орать* тощо. Українське слово *неділя* вживається як назва сьомого дня в тижні, дня відпочинку, святкового дня. Можна сказати: «відпочивав у неділю», «у неділю піду до церкви». У російській мові слово *неделя* має тільки значення «сім днів».

Українське слово *трус* – це російське *обыск*, а російське слово *трус* треба перекладати українським *боягуз*. Українське слово *другий* потрібно вживати у значенні порядкового числівника (щось мусить бути перше). Російське слово *другой*, як правило, перекладаємо українським *інший*. Українське слово *мешкати* своїм значенням споріднене з українським помешкання, а не з російським *мешкать*, яке має значення «баритися», «гаятися».

Укладачі ділових паперів часто не розрізняють міжмовні омоніми, що й спричинює лексико-семантичні помилки. Значну групу помилок склали так звані відносні омоніми – пари слів, що розрізняються деякими з основних значень, переносними значеннями чи деякими основними й переносними значеннями. Наприклад, російське слово *область* має три спільні з українським словом *область* значення:

- 1) частина країни, державної території;
- 2) велика адміністративно-територіальна одиниця;
- 3) район, у якому поширені певні явища; ареал, сфера; і два, що не збігаються:
 - 1) окрема частина організму (укр. *ділянка*);
 - 2) певна галузь діяльності, коло занять, уявлень (укр. *галузь*).

Тому в юридичних документах треба писати «*куля влучила в ділянку серця*», а не «*куля влучила в область серця*».

Механічними кальками російських слів *место*, *работник*, *отношение* є *місто*, *робітник*, *відношення* в реченнях: На першому *місті* серед якостей майбутнього повноцінного члена європейського демократичного співтовариства називаються здатність до самоорганізації, незалежність, висока самосвідомість, впевненість у своїх силах, подолання незалежності мислення і дій з соціальною відповідальністю; Сьогодні велика роль у процесі подолання цих хвороб належить *робітникам* освіти та культури; Наявність зацікавленості допомагає висловити своє сприйняття, розуміння, *відношення* до почутого або побаченого (негативне чи позитивне). Відповідно до довідників з культури української мови в цьому випадку належить послуговуватися українськими словами *місце*, *працівник*, *ставлення*.

Лексичні помилки, пов'язані з перозумінням та силутованим міжмовних омонімів, ускладнюють сприймання змісту тексту. Тому, укладаючи юридичні документи, необхідно враховувати лексико-семантичні особливості омонімічних слів та перевіряти їх значення за відповідними словниками.

5.3. Фразеологія юридичної мови

Фразеологія (від гр. *phrasis* – вираз, зворот і *logos* – слово, вчення) – сукупність усталених зворотів певної мови, а також розділ науки про мову, що вивчає стійкі словосполучення – фразеологізми, їх ознаки, поділ на групи, утворення і походження.

Виділяють декілька характерних рис будь-якої фразеологічної одиниці: 1) чітко окреслена граматична єдність, сталість (при можливих часткових лише варіаціях) словникового складу; 2) відтворюваність постійно готової одиниці мовлення, узагальнене сталі значення вислову; 3) його більша або менша популярність і поширеність серед значної кількості мовців. Численні фразеологічної одиниці не є однакові за генетичними, функціональними та структурно-граматичними ознаками. І це цілком зрозуміло, бо вони, як і слова,

належать до різних типів, класів. Кожний з них має свій шлях становлення й розвитку.

Фразеологія обіймає такі структурні типи фразеологічних одиниць:

- прислів'я (*глас народу – глас божий; життя прожити – не поле перейти; на віку – як на довгій ниві* та ін.);
- приказки (*ніхто не може бути суддею у своїй власній справі; собака на сні; п'яте колесо до воза; ні риба ні м'ясо; сьома вода на киселі; сліпе правосуддя* та ін.);
- крилаті вислови (*суворий закон, але це ж закон; хай загине світ, але здійсниться правосуддя!*);
- різні ідіоматичні словосполучення (*байдики бити; баяси точити; задніх пасти* та ін.);
- мовні штампи, кліше (*подвійне право; надання законної сили; добрий день; до побачення* та ін.);
- каламбури (*правда твоя; що на вербі гурні, на осіці – кислиці; на вовка помовка, а зайці кобилу з їли*).

Слід також відзначити, що фразеологічні одиниці мають чітко виражене стилістичне призначення. Кожний стиль мовлення володіє значним запасом фразеологізмів. Тому зазвичай поділяють фразеологічні одиниці за стилістичними функціями на дві групи: розмовно-побутові (*наприклад: дати драпака, пекти раки, язик до Кисва доведе, скочити в гречку, ускочити в халепу* та ін.) та книжні (*наприклад: ахіллесова п'ята, дамоклів меч, гордіїв вузол, авгісівай стайні* та ін.).

Книжні фразеологізми виникли на писемній (книжній) основі і найчастіше використовуються в книжних стилях. До книжних фразеологізмів належать крилаті вислови, цитати з літературних творів та інших джерел, що поширилися в загальному мовленні. Значний прошарок книжної фразеології складають *мовні кліше*, які в основному, є термінологічними словосполученнями. Поява таких кліше у мовленні пов'язана з постійним розвитком різних галузей науки, культури, техніки. Компоненти мовного кліше зберігають відносну самостійність лексичних значень, тобто відсутня наделівність та емоційне забарвлення. Однак залишаються такі основні характерні

рис, як відтворюваність, стійкість, граматична єдність та поширеність серед мовців, які й дають підстави розглядати мовні кліше як фразеологічні одиниці, а не як вільні словосполучення.

Як відомо, мовні кліше становлять основу фразеологічної системи офіційно-ділового стилю і мають такі ознаки:

- 1) легке відтворення готових формул у процесі мовлення;
- 2) автоматизація процесу відтворення, що полегшує процес комунікації;
- 3) економія зусиль, мисленнєвої енергії і часу як для того, хто говорить, так і для слухача (мовця).

Фразеологічна відтворюваність має свою специфіку. Остання підпорядкована певним закономірностям, властивим тій чи іншій національній мові.

Мовні кліше протиставляються у мові та у мовленні тим одиницям, які створені за відомими зразками і за певними правилами в момент мовлення. Основною ознакою мовних кліше є їхня відтворюваність як готових утворень, які беруться членами цього мовного колективу з пам'яті. Щоб такі одиниці легко здобувалися з пам'яті, вони повинні бути широко відомими (ознака загальноповживаності) носіям даної мови.

У сучасних юридичних документах трапляється велика кількість лексичних, граматичних та стилістичних помилок у вживанні мовних кліше. Наприклад: згідно статті (треба *згідно зі статтею*), відповідно з постановою (треба *відповідно до постанови*), у відповідності до вимог (треба *відповідно до вимог*), завідомо неправдиві показання (треба *свідомо неправдиві свідчення*). Тому юристові необхідно уважно ставитися до вибору та вживання фразеологічних одиниць в услому та писемному професійному мовленні.

Не слід плутати мовні кліше з мовними штампами. *Мовні штампи* – це стерті, колись образні вислови, що з часом, від багаторазового повторення у відповідних і невідповідних мовних ситуаціях перетворилися у «мертві» вислови, зміст і образність яких стерлася і вони втратили свою інформативність. Це зайві слова, неточні вислови, стилістично не вмотивовані словесні повтори, які створюють негативний смисловий ефект. Мовні штампи досить часто трапля-

ються у діловому мовленні, але їх слід уникати. Наприклад: *дати путівку в життя, люди в білих халатах (про лікарів), мати велике значення, відігравати важливу роль, являти значний інтерес, приділяти значну увагу, необхідно відзначити.*

5.4. Стилiстична диференціяція лексики сучасної української мови

Лексика сучасної української мови зі стилістичного погляду поділяється на три групи: нейтральну, книжну та розмовну.

Нейтральна лексика (міжстильова) – це слова, позбавлені будь-якого стилістичного забарвлення і вільно вживані в усіх стилях мови: *іти, сидіти, холодний, високий, синій, розумний, рука, небо, вода, будинок, десять, сто, я, ти, мій* тощо. Міжстильову лексику становлять слова будь-якої частини мови, за винятком вигуків, які завжди вирізняються емоційним забарвленням.

У тексті, як правило, більшість слів нейтральні, стилістичну ж належність його визначає порівняно невелика кількість стилістично забарвленої лексики.

Багатозначні слова можуть бути нейтральними в одних своїх значеннях і стилістично забарвленими в інших. Так, слова *рука* (покровительство), *вода* (порожні слова), *небо* (доля, Бог) стають стилістично маркованими, коли вживаються у переносному значенні.

До книжної лексики належать слова, які здебільшого використовуються в діловому, науковому, художньому й публіцистичному стилях і не вживаються в розмовному. Книжна лексика, таким чином, характерна для тих стилів, які функціонують здебільшого в письмовій формі: *корифей, сподівання, вояж, ізотоп, голосування, довідка, високоморальний, благословенний, непримиренний, деструктивний, спорадичний, ніжчепідписаний, диференціювати, плекати, сповіщати.*

Книжні слова широко використовуються й у наукових працях, і в публіцистичних статтях, і в ділових паперах. До них належать:

1. Наукова лексика – слова, характерні для наукового стилю, зокрема терміни загальнонаукові і вузькофахові (наприклад: *еволюція, компонент, методика, укладач, співумисник, комюніке*). Серед наукової лексики значне місце займають іншомовні слова (наприклад: *апоізм, блок, критерій, пункт, ультиматум*).

До наукової належить також абстрактна лексика, що забезпечує логізацію викладу: *припущення, висновок, доведення, умова, спостереження, відхилення, впливати, припускати*. Цю ж функцію виконують і численні складні прийменники й сполучники, вставні слова: *отже, таким чином, відповідно до, незважаючи на, у результаті того*.

2. Офіційна лексика – слова та словосполучення, зокрема й мовні кліше, типу *надати допомогу, взяти участь, вжити заходів, у зв'язку з тим, що; внаслідок того, що; незважаючи на; беручи до уваги*. Завданням офіційно-ділового стилю мовлення є точно, однозначно й уніфіковано передавати інформацію. Це викликає до життя велику кількість спеціальних слів-канцеляризмів, використання яких недоцільне в інших стилях: *ухвалити, заслухати, інвентаризація, квартиронаймач. Канцеляризми* – слова й мовленнєві звороти, що позбавляють стиль образності, емоційності та індивідуальності, надають йому нейтрального, офіційного та шаблонного значення (наприклад: *восени й узимку – в осінньо-зимовий період, хвилюватися – переживати стан занепокоєння, зголодніти – відчувати потребу в харчуванні*).

Для офіційно-ділового стилю мовлення характерні віддієслівні іменники (*отоварювання, впорядкування, санкціонування*). Відтінок книжності мають дієслова на *-увати, -ювати*, дієприкметники, дієприслівники та безособові форми дієслів на *-но, -то* (*скеровувати, виконувати, заподіювати; передбачений, виданий, доведений; розглянувши, керуючись; заслухано, відбито*).

3. Урочиста та поетична лексика, яка має піднесене забарвлення, вживається в художньому стилі, іноді в публіцистичному і не часто в ділових паперах (*чинити діяння, глава, благодійно*). Урочиста та поетична лексика має піднесене забарвлення. До неї належать старослов'янізми (*хула, страж, злато, чудо, мзда, десниця*) та

слова, що передають емоційне сприйняття навколишньої дійсності, душевного стану автора (*легкокрилий, яса, живодайний, осяйний*).

4. Розмовна лексика становить основу розмовного стилю. До неї належать слова, які вживаються в усному спілкуванні. Вони не можуть використовуватись у діловому й науковому стилях. У художньому й публіцистичному стилях ця лексика створює колорит розмовного мовлення.

Якщо книжні слова, як правило, однопозначні, значення їх чітко окреслені, то розмовні слова частіше багатозначні та емоційно забарвлені. Порівняно з нейтральною лексикою розмовна має стилістичне забарвлення неофіційності, емоційності, інколи згрубілості та зниженості. Серед розмовної лексики виділяють емоційно-експресивні, просторічні слова, жаргонізми, діалектизми (*весельський, будишочок, бідолаха, репетувати, балакашша, волоцюга, зрізатись, файний та ін.*).

Просторічні слова надають зневажливої, іронічної, грубуватої чи фамільярної оцінки характеризованим явищам і предметам, наприклад: п'ятакало, задрипаний, ледарюга, базікати та ін. Слід обережно вживати просторічні слова, оскільки вони перебувають на межі літературного і нелітературного мовлення. Їх використовують з певною творчою метою (для яскравішого змалювання того чи іншого персонажу, створення атмосфери, диференціювання соціального середовища, досягнення гумористичного ефекту тощо) виключно в художньому й публіцистичному стилях.

Поза межами літературної лексики перебувають вульгаризми, до яких належать грубі слова й вирази, лайка, прокльони (*жертти, паскуда, товстопузий, витріщити баньки* та ін.). Використання такої лексики не допускається ні мовними, ні моральними нормами і здебільшого характерне для усного мовлення малоосвічених або невихованих людей.

До складу нелітературної лексики належать *жаргонізми* – слова або звороти, характерні для мовлення людей певної соціальної групи. Жаргон відрізняється від загальноповживаної мови використанням специфічної експресивно-забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, іноді з особливостями вимови (*предки, тачка,*

бакси, злиняти, відповідати за базар, прикол – молодіжний жаргон). Окремим видом жаргонної лексики є *арго* – умовне мовлення антисоціальних елементів, незрозуміле для інших членів суспільства, своєрідний мовний код (*хаза, малина, кореш, дядя* – злодійське арго).

Останнім часом активно уживають термін «сленг» для позначення різновиду соціального діалекту, який характеризується емоційно-забарвленою лексикою низького й фамільярного мовлення і поширений серед людей певних професій і вікових груп (ремісничої, шкільної, студентської молоді). Наприклад: *лимон* замість *мільйон*, *степанда* замість *стипендія*, *кльово* замість *добре* та ін.

До складу розмовної лексики належать *діалектизми* – місцевий різновид загальнонародної мови. Діалектне мовлення може виявлятися в порушенні вимови деяких звуків, їх чергування (*ходю, сидю* замість *ходжу, сиджу*), наголошування (*бзнака, випадок* замість *озніака, віпадок*), утворення граматичних форм (*ходе, робе* замість *ходить, робить*), у вживанні місцевих слів (*файний – гарний, бульба – картопля*).

5.5. Українська лексикографія

Лексикографія – це розділ мовознавства, що вивчає теорію і практику укладання словників. Лексичне і фразеологічне багатство української мови зафіксоване в словниках.

Українська лексикографія має давню традицію. Вже у другій половині XVI століття з'являється рукописний словник «Лексисъ съ толкованіємъ словенскихъ мов просто». Історія не зберегла пам'яті про автора цього словника.

Перший церковнослов'янський словник укладений 1596 року Лаврентієм Зізієм Тустановським і виданий у Вільні.

1627 року опубліковано «Лексіконъ славно-роскій й имень толкованіє» Памви Беринди. Цей словник належить до одного з найкращих лексикографічних праць XVII століття.

«Синоніма славеноросская» – пам'ятка давньої української лексикографії, яка є перекладом «Лексикона» Памви Беринди. Отже, вона

була складена після 1627 року. Це перший в історії української мови словник, реєстр якого український.

У розвитку української лексикографії і фразеології особливо важливу роль відіграв І. П. Котляревський. Публікуючи «Енеїду» (1798), він умістив у додаткові до неї словник «Собраніє малоросійських слівъ, содержащихся в «Энеиде», и сверх того еще весьма многих иныхъ, издревле вошедшихъ въ малоросійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ Россійскихъ, но не употребительныхъ».

«Краткій малоросійській словарь» Олексія Павловського, доданий до його «Граматики малоросійскаго нарѣчія» (1818), мав велике значення для становлення української лексикографії. Окрему частину цього словника становлять українські прислів'я та приказки з відповідними російськими висловами або поясненнями. Якщо в «Енеїді» І. П. Котляревського зафіксовано близько 7000 слів, то Словник Олексія Павловського містить набагато більше слів.

Уперше в історії українських мовознавчих студій найновіший словник уклав П. П. Білецький-Носенко: «Словарь малоросійскаго, или юго-восточнорусскаго языка» (1843). Крім багатой лексики, він у своєму словнику досить широко віддзеркалив українську фразеологію того часу.

Винятково важливу роль в історії української лексикографії відіграли: виданий 1907 р. у Києві «Словник української мови», упорядкований (з додатком власного матеріалу) Борисом Грінченком (Російська академія наук удостоїла його другої премії М. І. Костомарова); «Українсько-російський словник» у шести томах, виданий Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні АН Української РСР (К., 1953–1963); «Словник української мови» в одинадцяти томах, укладений співробітниками Інституту мовознавства Української РСР (К., 1970–1980).

Серед сучасних словників виділяють два типи: *енциклопедичні* та *лінгвістичні*. Енциклопедичні поділяються на загальні та галузеві, лінгвістичні – на загальні та окремих лінгвістичних груп (синонімів, омонімів, антонімів, фразеологізмів, іноземних слів та ін.).

В *енциклопедичних словниках* розкривається зміст понять про предмети і явища, позначувані словами, наводяться різноманітні факти з усіх галузей життя, дані про видатних осіб тощо. Наприклад, у шеститомній «Юридичній енциклопедії» (К., 1998–2004) подано відомості про державу і право, розкрито зміст основних юридичних понять. Енциклопедія ґрунтується на сучасних досягненнях як вітчизняної, так і світової юридичної науки. Розкриваються стрижневі положення Конституції України як основного нормативно-правового акта держави. Також окреслено законодавче регулювання у сфері суспільних відносин, забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Багато статей стосується органів державної влади, місцевого самоврядування та різноманітних об'єднань громадян. У «Юридичній енциклопедії» є відомості про науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади України юридичного профілю, подано біографії відомих учених-правознавців сучасного та минулого. Широко висвітлено тематику з історії права України, вміщено інформацію про нам'ятки українського права. Енциклопедія охоплює не лише українську юриспруденцію. Видання містить інформацію про державно-політичний і правовий устрій країн світу, їхні органи, а також подається наукова оцінка документів цих країн.

У лінгвістичних словниках пояснюються слова в різних мовознавчих аспектах. Такі словники поділяються на одномовні, двомовні та багатомовні.

Серед одномовних словників важливе місце належить *тлумачним*, які пояснюють значення слів. Донедавна найбільшим уважався «Словник української мови» в 11-ти томах, який містить близько 135 тис. слів (розпочато перевидання цього Словника у двадцяти томах). Також слід назвати «Великий тлумачний словник української мови» (близько 250 тис. слів і словосполучень, К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009); «Словник української мови» (К.: ВЦ «Провіта», 2012). Серед юридичних словників можна назвати такі: «Словник законодавчих термінів» (ред. Н. Стрілець. – К., 2000); «Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України» (відп. ред. В. Ф. Сіренко, С. Р. Станік. – К., 1999).

В *етимологічних словниках* слово розглядається з погляду його походження, розвитку в мові та зв'язку зі спорідненими словами інших мов. Семитомний «Етимологічний словник української мови» представлений поки що трьома томами (К., 1982, 1985, 1989), інші готуються до друку.

Історичні словники фіксують лексику попередніх періодів розвитку української мови. Словників цього виду в українській лінгвістиці, на жаль, небагато, серед них – «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» (К., 1977–1978), шість випусків «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» (Л., 1994–1999).

Поширеними є *орфографічні* словники, які подають правильне написання слів. Сучасний стан розвитку літературної мови відображає академічний «Орфографічний словник української мови» (К., 1994), який налічує близько 120 тис. одиниць. Нормативну вимову слів у виді запису їх у фонетичній транскрипції відбивають орфоепічні словники.

Згадані вище словники, безперечно, заслуговують на особливу увагу для формування загальної культури мовлення юриста, відіграють важливу роль у збагаченні його словникового запасу, допомагають розібратися із тонкощами слововживання як в писемному, так і усному діловому мовленні.

У ділових документах до вибору того чи іншого слова висуваються передусім такі дві вимоги: вживання його повинно бути вмотивованим і відповідати нормам сучасної української літературної мови.

Зазвичай, труднощі виникають, коли з'являється потреба перекласти російське слово, яке в українській мові має декілька відповідників. Так, наприклад, російське слово *свидетельство* перекладається українською мовою як *свідоцтво, свідчення, посвідчення, посвідка, доказ*. Тільки перечитавши відповідні статті словника, можна зробити висновок, що довідка (документ) може називатися і свідством, і посвідченням, і посвідкою (свідоцтво про народження, свідство про одруження, посвідчення особи або посвідка про особу); підтверджений факт зветься доказом і свідченням (документальні свідчення, докази невинності підсудного).

Невміння працювати зі словником призводить до вживання русизмів у тексті документа, наприклад, досить часто трапляється невмотивовано вжите слово *являється* замість дієслова *бути* в ролі дієслова-зв'язки: «Основним завданням ревізії *являється* перевірка фінансових і господарських операцій, матеріальних цінностей, стану обліку». В українській мові слово *являтися* вживається у значенні «звизчатися уві сні, під час марення»: «Чого *являється* мені у сні?».

Зафіксоване в словнику значення слова і є нормою, проте однієї нормативності при оцінці слова буває замало. Тільки продумане, вмотивоване вживання слова в тексті документа допомагає точно виразити думку і правильно подати інформацію.

Для юриста важливо вміти користуватися різними словниками, а надто – юридичними. Можна назвати значну кількість сучасних лексикографічних праць (як перекладних, так і тлумачних), наприклад:

- Словник юридичних термінів (російсько-український), складений колективом укладачів серед яких Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька та ін. (К., 1994);
- Словник термінів, що вживаються в законах України (К., 2009);
- Терміни і поняття в законодавстві України: науково-практичний словник (Х., 2003);
- Правознавство: словник термінів (за ред. В. Г. Гончаренка, К., 2007);
- Конституційне право: словник термінів (уклад. П. П. Шляхтун, К., 2005);
- Енциклопедія цивільного права України (К., 2009) та ін.

Звернення до різного типу юридичних термінологічних словників допоможе правознавцю правильно й точно застосовувати терміни в практичній діяльності, оскільки недбало вжитий термін може спотворити зміст правового акта та зумовити подвійне його тлумачення.

Блок самоконтролю № 5**Контрольні питання**

1. Розкрийте зміст поняття «мовна компетенція». У чому вона виявляється?
2. Наведіть приклади вияву лексичного багатства мови юриста.
3. У чому виявляється стилістична диференціація лексики сучасної української мови? Дайте відповідь, наводячи приклади.
4. Використання синонімів, паронімів, омонімів у юриспруденції.
5. Назвіть структурні типи фразеологічних одиниць?
6. Чим відрізняється книжне слово від загальноповживаного?
7. Назвіть основні типи словників.

Практичні завдання

Завдання 1. У поданих синонімічних рядах визначити головне слово. Пояснити відмінності між словами. Які з цих слів уживаються в мові юриста?

а) відомий, знайомий, знаний, визначний, великий, видатний, славетний, знаменитий; стислий, небагатослівний, короткий, лапідарний, лаконічний; здобуток, досягнення, успіх, набуток, доробок, надбання, завоювання; дефект, недолік, вада, хиба, гандж; особистий, індивідуальний, персональний, суб'єктивний, приватний, власноручний; переважно, головним чином, головню, в основному, здебільшого, більше, у переважній більшості, більше того, що...;

б) говорити – мовити, промовляти, ректи, верзти, балакати, базікати, теревенити; іти – ступати, простувати, прямувати, шкандибати, плентатися, чвалати; розуміти – осягати, метикувати; щоб – аби; оскільки – тому що, через те що, позаяк;

в) століття – сторіччя; процент – відсоток; площа – майдан; шеф – керівник; юрист – правник; родина – сім'я; безплатний – безкоштовний; скрізь – всюди; господар – хазяїн; зразок – взірць; аплодисменти – оплески; чекати – ждати; отримувати – одержувати; симптом – ознака; прерогатива – перевага; інвестор – вкладник; контракт – договір; апеляція – звертання; баланс – рівновага.

Завдання 2. Доберіть до поданих слів синоніми, поясніть, у чому їхня відмінність та особливість уживання у мовленні юриста.

Де-факто, де-юре, дорога, закон, юрист, юридичний, військо, юстиція, постанова, постановляти.

Завдання 3. Поясніть значення поданих слів. Складіть з ними речення.

Варіант 1

Положення – становище – стан, наступний – подальший, ознайомити – познайомити, вирізнятися – відрізнятися, засвоювати – освоювати, зумовлювати – обумовлювати, заснований – оснований, виплата – оплата – плата, витрати – втрати – затрати, ділянка – ділянка, паливо – пальне, вірний – правильний, громадський – громадянський, інформативний – інформаційний.

Варіант 2

Професійний – професіональний, численний – числовий – чисельний, додержувати – додержуватися, первувати – первуватися, показчик – показник, афект – ефект, кампанія – компанія, завдання – задача, замісник – заступник; суспільний – громадський, закінчити – завершити; зміст – значення – смисл; екземпляр – примірник; тепер – зараз.

Варіант 3

Свідectво – свідчення, рятівник – рятувальник, публіцистичний – публічний, показний – показовий, плутати – путати, особистий – особовий – особливий, типовий – типовий, військовий – воєнний, гармонійний – гармонічний, формувати – формулювати.

Варіант 4

Апотація – нотація, питання – запитання, афективний – ефективний, батьків – батьківський, визволяти – звільняти – вивільнення, вигляд – вид, визначати – відзначати – зазначати, виконавський – виконавчий.

Варіант 5

Підкреслити – наголосити, слідкувати – стежити, викривати – розкривати, вирішення – рішення, гарантійний – гарантований, діючий – діяльний, стримувати – утримувати; відігравати – грати;

довіряти – доручати; довід – доказ; правильно – вірно; музикальний – музичний.

Варіант 6

Визначальний – визначний, чоловік – людина, швидко – скоро, федеративний – федеральний – федералістський, уповноваження – повноваження, суб'єктивізм – суб'єктивність, спадковість – спадщина, відносини – відношення, діючий – дієвий.

Завдання 4. Поясніть значення наведених слів. Як називаються ці слова?

Пыльный (рос.) – пильний (укр.);

наглый – наглий;

неделя – неділя;

мешкать – мешкати;

орать – орати;

рожа – рожа;

человек – чоловік;

запомнить – запам'ятати.

Завдання 5. Назвати, які слова належать до книжної лексики, а які до розмовної.

Автомобіль – авто.

Аеродром – летовище.

Апеляція – оскарження.

Арештувати – узяти, задержати.

Тотожний – адекватний, ідентичний, еквівалентний, дестемений.

Право – прерогатива, привілей, перевага, примат, пріоритет.

Правник – правовик.

Спільник – пособник.

Соратник – сподвижник, споборник.

Прихований – скритий, потенційний.

Походження – генезис, генеза.

Потвора – монстр.

Постійний – повсякденний, стабільний, стаціонарний, перманентний.

Послідовний – ортодоксальний, консеквентний, правовірний.

Посилювати – інтенсифікувати, активізувати, форсувати.

Справедливість – моральний ідеал, правда, істина.

Справа – діло.

Свідок – посвідник, посвідчувач.

Злочин – злодіяння.

Службовець – співробітник, функціонер.

Призов – служба в армії, мобілізація.

Завдання 6. Замість краток вставте один із запропонованих синонімів:

Варіант 1

а) *положення, стан, становище:*

складне..., вихід із..., міжнародне..., горизонтальне..., ...хворого, офіційне..., ...суспільства, правове..., небезпечне..., ...держави, економічне..., психічний..., ...лотерію;

б) *громадський, суспільний:*

...лад, ...обов'язок, ...діяч, ...система праці, ...справа, ...виробництво, ...система, ...робота, ...порядок, ...науки, ...обвинувач, ...господарство, ...право;

в) *квиток, білет:*

кредитний..., казначейський..., банківський..., екзаменаційний..., лотерейний..., залізничний..., театральний..., студентський..., партійний..., щасливий...;

г) *розповсюджувати, поширювати:*

... засіб, ... досвід, ...літературу, ... діяльність, ... квитки, ... листівки;

д) *зачитати, прочитати:*

... доповідь, ... постанову, ... ухвалу, ... лекцію.

е) *особистий – особовий:*

...склад, ...посвідчення, ...власність, ...підпис, ...недоторканість, ...думка, ...користь, ...назва, ...справа, ...рахунок, ...справа, ...форма;

Варіант 2

а) *восний, військовий:*

...командир, ...юрист, ...суд, ...патруль, ...статут, ...служба, ...кампанія, ...стратегія, ...маневр, ...небезпека, ...угруповання, ...перевага, ...ситуація;

б) *вірний, правильний*

...відповідь, ...служба, ...товариш, ...собі, ...написав, ...вибір, ...заповітам;

в) *відкривати, відчиняти*

...двері, ...засідання, ...збори, ...вікно, ...шафу, ...виставку, ...магазин;

г) *вибирати, обирати*

...депутатів, ...президента, ...місце, ...мене, ...суддю, ...друзів, адвоката;

д) *уява, уявлення*

...людини, ...збуджена, багата..., помилкове..., не мати..., дати..., плід...

Завдання 7. *Запишіть слова у чотири колонки: 1 – фразеологічні єдиності й зрощення, 2 – фразеологічні сполучення, 3 – кліше, 4 – штамп.*

Пекти раків, з огляду на зазначене, зважаючи на суперечність свідчень, зважаючи на викладене, брати участь, абсолютна відповідальність, взяття під варту, залишити без уваги, взяти на поруки, вручення повістки, незважаючи на те, що; цивільний позов, побити горшки, завдавати шкоди, внаслідок того, що; накивати п'ятами, складати присягу, у зв'язку з тим, що; дисциплінарне стягнення, відповідно до; [перебувати] поза законом, з неприхованою радістю, уступити в [свої] права, з великим успіхом, передайте вітання, з Вашого дозволу

Завдання 8. *Поділіть стилістично марковані слова та словосполучення на групи: а) публіцистична лексика, б) наукова лексика, в) ділова лексика, г) розмовна лексика. Прокоментуйте правильність вашого вибору.*

Абсолютизм, авангард, акредитація, аномальний, апеляція, боєць, вимогливість, вищезазначений, віддати голос, військовий завод, гостра зацікавленість, доквілля, громадськість, громадянство, депутатство, дистриб'ютор, доказ, документ, доручення, життєдайний, за звітний період, забрати, завод-постачальник, законодавство, за-

лежність, залізна воля, зарахувати на посаду, заява уряду, збирати засідання, збити з пантелику, злодій, злочинець, з метою забезпечення, знищувати докази злочину, зрілість, зустрітися з президентом, калім, кодифікатор, компенсація, матеріальна відповідальність, мітингувати, мобілізація, падати, наріжний камінь, нахаба, ненормальний, пероба, пісенітниця, поров, операція, орендатор, осяйний, пародія на демократію, передвиборний марафон, персона нон-грата, підпис під документом, підписати папір, підсудність, підтримати пропозицію, плюралізм, поданий, поінформувати, посвідка, постановити, правопорушник, приймальня, протокол засідання, рапорт, ратифікація, свавілля, секретарка, сідайте, сказати, слідство, спадкоємець, студентство, суб'єктивізм, сфера впливу, тарифікація, трудитися, тямущий, уновноважений, управлінці, хануга, харків'яни, час збирати камішня, чинити опір, чинний, чорне золото, юрисконсульт, юстиція.

Завдання 9. *Віднайдіть порушення фразеологічної точності. Запишіть правильний варіант словосполучень.*

Зійти з розуму, у будь-який час, приймати міри, це зовсім друга справа, грає помітну роль.

Завдання 10. *Утворіть словосполучення, дібравши до запропонованих прикметників іменники: відносини, взаємини, стосунки, ставлення, відношення.*

Виробничі, доброзичливі, господарські, грошові, промислові, товарні, соціально-економічні, суспільно-політичні, кредитні, майнові, естетичні, синтаксичні, математичні, процентні, торгові, родинні, міжнародні, міжнаціональні, громадські, ворожі, дипломатичні, економічні, класові, земельні, уважні.

Завдання 11. *Складіть речення з мовними штампами і кліше.*

Висунути вимоги, у відповідь на, накласти стягнення, скласти повноваження, безвідповідальне ставлення, пакет законів, згідно з..., відповідно до...

5. ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Завдання 12. *Доберіть до поданих словосполучень нейтральні синоніми.*

Виганяти з посади, стусонути пацана, запеклий ворог, угроблювати життя, таскати натибрине, теперечки буду, грабіж хором, волати на допомогу, військовий кримінал, чужі статки, службова шишка, застосування принуки, ремесло юриста, липовий документ, спричинення кончини, благословляти проект закону, сповити дитину, апогей слави.

Завдання 13. *Випишіть словосполучення у дві колонки: у першій ті, що відповідають нормам української літературної мови, у другій — із суржиком. Відредагуйте словосполучення, які записані в другій колонці.*

Законна оборона, платоспроможний должник, допит потерпішого, додаткове обвинувачення, відвід прокурора, судовий порядок, обов'язкова умова, обладати законною силою, обдумане намереніє, адміністративна відповідальність, службена функція, гарантії депутатської діяльності, громадянський закон, обов'язковий розтин трупа, позаштатна посада, письмовий наклеп, лікарська експертиза, дрібне хищення.

Завдання 14. *Використовуючи слова для довідок, до іноземних слів доберіть синоніми.*

Дефект, компетентність, імпульс, компенсація, пріоритет, рентабельний, брокер, дебати, гуманізм, екстраординарний, імідж, шеф, анархія, апелювати, адаптувати, лімітувати, симптом, фіксувати, ігнорувати, автентичний, домінувати, аномалія, актуальний.

Слова для довідок: недолік, посередник, людяність, образ, керівник, прибутковий, поштовх, безвладдя, особливий, обговорення, справжній, звертатися, обмежувати, обізнаність, злободенний, відхилення, відшкодування, ознака, перевага, пристосовувати, записувати, нехтувати, переважати.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

МОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Навчальний посібник

Харків
«Право»
2020

УДК 340.113(477)(075)
М74

*Рекомендовано до друку засіданням кафедри культурології
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 23 вересня 2019 р.)*

Автори:

В. М. Пивоваров, канд. філол. наук; *О. М. Єрахторіна*, канд. філос. наук; *О. А. Лисенко*, канд. філол. наук; *О. В. Прудшкова*, д-р філос. наук; *Л. М. Сідак*, канд. філос. наук; *М. Б. Ценко*, канд. філос. наук; *О. А. Шумейко*, канд. філол. наук

Рецензенти:

В. П. Симонок, д-р філол. наук, проф. (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого);

Л. Г. Савченко, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);

Т. М. Берест, канд. філол. наук (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»)

Мова української юриспруденції : навч. посіб. / В. М. Пивоваров, М74 О. М. Єрахторіна, О. А. Лисенко та ін. – Харків : Право, 2020. – 330 с.
ISBN 978-966-937-783-8

Навчальний посібник містить відомості про мовні норми, їх різновиди та правильність застосування у сфері юриспруденції. Охарактеризовано стилі мови, зокрема офіційно-діловий, викладено особливості усного та писемного мовлення, наведено класифікацію документів та вимоги до їх складання. Система вправ і завдань на володіння писемним мовленням допоможе закріпити знання з мови, підвищить загальну культуру мовлення, зокрема юриста.

Для студентів юридичних спеціальностей, а також тих, хто прагне поглибити мовні та мовленнєві компетентності.

УДК 340.113(477)(075)

© Пивоваров В. М., Єрахторіна О. М., Лисенко О. А. та ін., 2020

© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ISBN 978-966-937-783-8

ЗМІСТ

Передмова	6
1. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	
1.1. Мова української юриспруденції	8
1.2. Поняття національної та літературної мови	12
1.3. Державна мова та її функції	13
1.4. Законодавчі акти про державну мову	16
Блок самоконтролю № 1	24
<i>Контрольні питання</i>	24
<i>Практичні завдання</i>	24
2. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ	
2.1. Функціональні стилі української мови	25
2.2. Науковий стиль	26
2.3. Офіційно-діловий стиль	29
2.4. Публіцистичний стиль	31
2.5. Епістолярний стиль	34
2.6. Розмовний стиль	35
Блок самоконтролю № 2	36
<i>Контрольні питання</i>	36
<i>Практичні завдання</i>	36
3. НОРМАТИВНІСТЬ МОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	
3.1. Норми мови та їх типи	40
3.2. Орфоспічні норми української мови	41
3.3. Акцентуаційні норми (наголошування)	43
3.4. Орфографічні норми	45
3.5. Пунктуаційні норми	45
3.6. Морфологічні норми	47
3.7. Синтаксичні норми	50
3.8. Стилїстичні норми	57
Блок самоконтролю № 3	58
<i>Контрольні питання</i>	58
<i>Практичні завдання</i>	58

4. КУЛЬТУРА МОВИ І КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

4.1. Культура мови і культура мовлення	69
4.2. Ознаки культури мовлення, вимоги до нього.....	70
4.3. Службовий мовленнєвий етикет	77
4.4. Комунікативна компетентність	83
4.5. Нарада	86
4.6. Публічний виступ.....	93
4.7. Юридична консультація	119
4.8. Судова промова	122
4.9. Службова телефонна розмова.....	124
Блок самоконтролю №4	130
<i>Контрольні питання</i>	130
<i>Практичні завдання</i>	131

5. ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

5.1. Лексичне багатство мовлення	135
5.2. Синоніми, пароніми, омоніми	137
5.3. Фразеологія юридичної мови.....	143
5.4. Стилїстична диференціація лексики сучасної української мови	146
5.5. Українська лексикографія.....	149
Блок самоконтролю №5	154
<i>Контрольні питання</i>	154
<i>Практичні завдання</i>	154

6. УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

6.1. Засади українського термінознавства	161
6.2. Поняття юридичного терміна, його ознаки. Основні класифікації юридичних термінів.....	164
6.3. Відмінність термінів від загальноживаних слів, номенклатурних назв, професіоналізмів.....	168
6.4. Основні шляхи поповнення юридичної термінології.....	171
6.5. Іншомовні слова як засіб найменування правничих понять.....	172
6.6. Способи утворення юридичних термінів	177
6.7. Багатозначність юридичних термінів.....	178
6.8. Синонімія й омонімія юридичних термінів.....	180

Блок самоконтролю №6	184
<i>Контрольні питання</i>	184
<i>Практичні завдання</i>	185

7. МОВА ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

7.1. Мовностильові ознаки документа	191
7.2. Ознаки писемної мови.....	197
7.3. Документ і його реквізити	199
7.4. Класифікація документів.....	205
7.5. Документи щодо особового складу та їх характеристика	209
7.6. Довідково-інформаційні документи.....	212
Блок самоконтролю №8	216
<i>Контрольні питання</i>	216
<i>Практичні завдання</i>	216

ДОДАТКИ

Додаток 1. Зразки документів	220
Додаток 2. Типові лексичні і граматичні помилки та їх правильні відповідники.....	236
Додаток 3. Складні випадки наголошення слів.....	275
Додаток 4. Сталі нормативні вислови	285
Додаток 5. Кличний відмінок власних імен	297
Додаток 6. Перелік найбільш поширених графічних скорочень	299
Додаток 7. Основні зміни в новій редакції «Українського правопису» (2019)	307
Додаток 8. Словник фемінітивів.....	311
Додаток 9. Перелік посад керівників, спеціалістів і службовців	318

ЛІТЕРАТУРА	325
-------------------------	-----